
Vrijwilligers in gesprek over levensvragen

Ervaringen van het Centrum Ontmoeting in Levensvragen in Nijmegen

GEESTELIJK VERZORGERS WERKEN veel samen met vrijwilligers. Vrijwilligers hebben een taak in de liturgie, in de publiciteit van de dienst geestelijke verzorging of anderszins. Het coachen van deze vrijwilligers behoort tot de taken van de geestelijk verzorger (VGVZ, 2010). Het Centrum Ontmoeting in Levensvragen zet sinds 2005 vrijwilligers in bij een project van extramurale geestelijke verzorging. Vrijwilligers krijgen daar een meer uitgesproken plaats in de geestelijke verzorging. Dit artikel bespreekt de praktijk en de mogelijkheden van de inzet van vrijwilligers en de vragen die zich hierbij voordoen. Het wil een bijdrage leveren aan de toekomstscenario's voor geestelijke verzorging, zoals die onlangs in een themanummer van TGV uiteen zijn gezet. Dit artikel sluit aan bij een schets van exploratieve denk- en werkmodellen, zoals Van der Kolm (2012) die voor de psychiatrie heeft beschreven. Een actuele en boeiende uitdaging voor het vak!

Het COiL: ontstaan en inbedding

In 2000 nam geestelijk verzorger Kees Scheffers het initiatief om te komen tot extramurale geestelijke verzorging (Lantman, 2012). Met steun van kerken, levensbeschouwelijke instellingen, zorg- en welzijnsorgani-

saties is in 2003 het Centrum Ouderen en Levensvragen opgericht onder voorzitterschap van Frank Gribnau, emeritus hoogleraar klinische farmacie aan het UMC St. Radboud te Nijmegen. Het Centrum werd in 2005 operationeel. Kees Scheffers en later collega Margaret de Groot-Vlasveld werden gedetacheerd vanuit hun zorginstellingen. De financiering bestond uit tijdelijke subsidies van zorg- en welzijnsorganisaties en vanaf 2007 valt het COiL onder de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Het Centrum is verbonden met de stichting MAAT, een Nijmeegs samenwerkingsverband van instellingen op het gebied van zorg, welzijn

Ren Lantman

De aandacht die TGV besteedde aan toekomstscenario's voor de geestelijke verzorging inspireerde Ren Lantman om te schrijven over de activiteiten van het Centrum Ontmoeting in Levensvragen, het COiL. Het zoekt nieuwe wegen om geestelijke verzorging gestalte te geven.

Meest genoemde thema's	Aantal	Minst genoemde thema's	Aantal
Ziekte, verlies gezondheid	34	Levens- en geloofsvragen	17
Afhankelijkheid	32	Hoop en wanhoop	12
Veroudering en situatie	30	Heimwee en verlangen	12
Eenzaamheid en angst	24	Beslissingen levenseinde	7
Rouw en verlies	23	Schuld en boete	6
Levensverhaal 20, relatie met kinderen 18, ouder worden 21			

Tabel 1: Meest en minst genoemde gespreksthema's over levensvragen (N=43)

en wonen, die ondersteuning biedt in mensen bij beleidsvoorbereiding en uitvoering van Nijmeegse instellingen. Een medewerker van Swon (het seniorennetwerk Nijmegen) begeleidt de interne bedrijfsprocessen. Landelijk maakt het Centrum deel uit van het Expertisenetwerk ouderen en levensvragen, met VILANS als uitvoeringsorganisatie. In 2012 is het Centrum Ouderen en Levensvragen omgedoopt tot Centrum Ontmoeting in Levensvragen, waarin wordt aangegeven, dat leeftijdsgrenzen geen bepalende rol meer spelen.

Activiteiten

Het COiL heeft vanaf 2005 een grote hoeveelheid activiteiten ontplooid op het gebied van levensvragen. De stafmedewerkers hebben veel lezingen, bijeenkomsten en cursussen op aanvraag georganiseerd voor tal van verenigingen en zorg- en welzijnorganisaties. Daarnaast werken ze mee aan onderzoek op het gebied van levensvragen, zingeving en spiritualiteit (Lantman, 2012).

Zingeving in de buurt

Een centrale activiteit van het COiL is het trainen en coachen van vrijwilligers met het oog op het bezoek aan ouderen om over hun levensvragen te spreken. Van 2005 tot eind 2012 zijn er 21 starttrainingen gegeven over het open luisteren. Meer dan 160 vrijwilligers zijn getraind. Eind 2012 zijn er

meer dan 80 vrijwilligers werkzaam voor ruim 200 gesprekspartners. Deze vrijwilligers melden zich zelf bij het Centrum. Zij kennen het Centrum via andere activiteiten of via de website. Vaak hebben zij een achtergrond in de zorg, welzijn of onderwijs. Hun leeftijd varieert, de meesten zijn tussen 55 en 75 jaar. Er zijn ook jongeren die getraind willen worden. De helft van de mensen die een gesprek willen meldt zich zelf aan via de site, de andere helft komt via hulpverleners, zoals maatschappelijk werkers, welzijnswerkers, artsen en ouderenadviseurs. Het gaat vooral om kwetsbare ouderen vanaf 75 jaar, maar er zijn ook volwassenen vanaf 45 jaar die een gesprek over levensvragen willen.

Open luisteren

De vrijwilliger wordt getraind in het open luisteren. De open gespreksvoering is erfgenaam van een pastoraaltheologie die openstaat voor de aardse werkelijkheid als vindplaats van heil, en sluit nauw aan bij de Rogeriaanse grondhouding van de onvoorwaardelijke acceptatie van de ander (Pieper & Smeets, 2011). Aan deze gespreksvoering liggen oorspronkelijk pastorale concepten ten grondslag waarin het perspectief van deze communicatie wordt aangeduid als helen, bijstaan, begeleiden en verzoenen. Het exploreren van de bronnen van de gesprekspartner heeft hier een duidelijke kerkelijk-pastorale inkadering. In de afgelopen vijftig jaar is deze focus door religieuze en maatschappelijke invloeden op het terrein

Is er verdieping van zingeving in de gesprekken tussen vrijwilliger en gesprekspartner? (aantal malen genoemd) (N=43, dec. 2012)

Ja, als het gaat om de zin van het bestaan als zodanig	6
Ja, als het gaat om de zin van het leven een passende vorm te geven	15
Ja, als het gaat om voldoening in het leven te vinden	12
Ja, als het gaat om de ervaring van zin of het verlies daarvan in het gesprek zelf	9
Nee, dit is niet van toepassing in de gesprekken	9

Tabel 2: Verdieping van zingeving

van zorg, welzijn en wonen verschoven. Het 'open luisteren' in de gespreksvoering blijft een duidelijke erfgenaam van deze traditie, maar het pastorale en kerkelijke perspectief is veel minder duidelijk geworden. De vrijwilliger stemt nu vooral af op het referentiekader van de gesprekspartner zelf en is zich bewust van zijn eigen levensbeschouwelijke achtergrond. Aan de orde is alles wat zin heeft en zin geeft aan of in het leven, of wat de zingeving belemmert en hoe dit het eigen levensverhaal in de eigen waarneming vorm en perspectief geeft.

Training en scholing

Natuurlijk moeten er voorwaarden gesteld worden aan de vrijwilligers. Het COiL geeft de vrijwilligers een goede introductie en startmogelijkheid en zorgt voor verschillende terugkoppelingen. De vrijwilliger krijgt na de aanmelding een uitnodiging voor een gesprek met de coördinator van de intake, een geestelijk verzorger van het COiL. Deze spreekt met de kandidaat over achtergrond, motivatie en mogelijke belemmeringen voor het uitvoeren van het werk als vrijwilliger. Daarna volgt een verplichte starttraining van zes bijeenkomsten, ongeacht vooropleiding en ervaring. Doel van deze training is in een kleine groep vertrouwd te raken met het open luisteren, dit te bespreken en ook te oefenen voor verschillende gespreksituaties. Deze training kent een competentieprofiel en de deelnemers worden geacht hun eigen leerweg voor ogen te houden en te be-

waken. Uiteraard is er ook het leren aan elkaar, waarin de verschillende achtergronden en referentiekaders van deelnemers vruchtbaar op elkaar kunnen inwerken.

Na het met goed gevolg doorlopen van de starttraining wordt een samenwerkingsovereenkomst met het COiL getekend en een begin gemaakt met het bezoekwerk. De vrijwilliger en te bezoeken persoon worden 'gematched' en de vrijwilliger maakt een afspraak. De coördinator bezoekt vooraf degene die om het gesprek heeft gevraagd om te peilen of het gesprek over levensvragen zal gaan. De begeleiding van de vrijwilliger bij de gesprekken heeft de bijzondere aandacht, zowel in de bewaking van het persoonlijk traject als in de organisatie van groepsbijeenkomsten. Verwacht wordt dat de vrijwilliger zich gedurende een jaar aan het COiL bindt (zie over dit traject en de ervaringen: Lantman, 2012)

Proces en inhoud: tevredenheid en gespreksonderwerpen

Uit een onderzoek (N=48) naar het verloop van de gesprekken blijkt dat er grote tevredenheid is over het contact met de vrijwilliger; 90% van de ondervraagden is positief. Ook over de contacten met het COiL is 85% tevreden (Reijenga-van Oord, 2009).

Om de inhoud van de gesprekken meer in beeld te krijgen, is in 2011 en in 2012 een peiling gehouden bij de vrijwilligers over

de thematiek. Uit de peiling van 2012 (N=43) geven we in tabel 1 de meest genoemde (links) en minst genoemde (rechts) gespreksthema's, aangevuld met thema's in het middegebied (onder).

Zonder een verdere instructie werd in dezelfde peiling (N=43) gevraagd of er in de gesprekken ook een verdieping van zingeving plaats vindt. De resultaten worden in tabel 2 weergegeven.

Samenwerking tussen professional en vrijwilliger

In de trainingsopzet wordt de grens aangegeven met de werkzaamheden van de professional: een diep ingrijpende verlieservaring, signalen van dementie of depressie, een doodsverlangen of concrete doodswens. Zo mogelijk zal de geestelijk verzorger in die gevallen de gesprekken overnemen of voor een adequate verwijzing zorgen. Het prikkelt de professionals om de eigen expertise nader te formuleren en af te bakenen, zoals in een Nijmeegs regionaal beraad van GV-ers is besproken en beschreven (Groep Regionale Geestelijk Verzorger, 2012).

Een taakverdeling tussen vrijwilligers en professionals hangt 'in de lucht' binnen de gezondheidszorg. De centrale cliëntenraad van een grote zorgorganisatie signaleert het gebrek aan aandacht voor zingevingvragen en stelt een vrijwilliger voor als aandachtsfunctionaris in wooneenheden, die een gestructureerd contact onderhoudt met de geestelijk verzorger (ZZG-groep, 2011). Ook Van der Kolm (2012) werkt binnen de GGZ met aandachtsfunctionarissen. De richtlijn spirituele zorg in de palliatieve zorg (2010) biedt een taakverdeling tussen vrijwilligers en professionele krachten in drie kolommen. Kolom A staat voor aandacht, B voor begeleiding en C voor crisis. Voor A kunnen vrijwilligers ingezet worden en voor C is presentie en interventie van de professional vereist. B is een tussenterrein. Het COiL is betrokken bij de opzet van een pilot geestelijke zorg polikliniek UMC St Radboud, waarin de taakverdeling uitgetprobeerd kan worden.

Samenwerking met andere professionals: de huisarts

Uit een beperkt onderzoek onder patiënten die door de huisarts naar het COiL verwezen zijn en onder huisartsen blijkt dat de ondersteuning door vrijwilligers effect heeft (PWC, 2010). Het aantal deelnemers – 21 in voormeting, 9 in nameting – is overigens te gering om er algemene conclusies aan te verbinden. Wel kan men er indicaties aan ontleen.

De patiënten zijn positief over de geboden ondersteuning. Bij 6 van de 9 is het aantal huisartsbezoeken gedaald en vooral de psychische kwaliteit van leven is beter. De 14 participerende en geïnterviewde huisartsen benadrukken dat verwijzing naar het COiL dienstig is bij mensen die niet 'lekker in hun vel' zitten, milde klachten hebben, en te licht zijn voor een psychologische behandeling, en de huisartsen verwachten een positief effect.

Samenwerking met andere professionals: zingeving in de buurt

Beleidsmakers sturen er al geruime tijd op aan dat inwoners van een buurt of wijk meer zichtbaar worden voor elkaar en voor elkaar zorg dragen. De Wet Maatschappelijke Ondersteuning is hiervan aanjager en stimulans. In haar beleidsplan voor de komende jaren zet de gemeente Nijmegen in op activiteiten die deze buurtbetrokkenheid stimuleren. Zingeving wordt gezien als belangrijk voor een goed leven en samenleven. Het COiL is als partner ingeschakeld om op dit gebied initiatieven te nemen en activiteiten te ontplooiën. Het COiL heeft met partners een eigen variant op het concept buurttafels ontwikkeld. In een nog experimentele fase worden buurtbewoners uit een bepaalde wijk uitgenodigd om deel te nemen aan een open gesprek, waaruit weer andere initiatieven kunnen voortvloeien. Uitdrukkelijk wordt aandacht gegeven aan zinervaring en zinbeleving in relatie met de directe maatschappelijke context. De eerste ervaringen zijn bemoedigend. Voor de professionals heeft het COiL in samenwerking met twee

in Nijmegen opererende wooncorporaties, Talis en Portaal, een trainingsmodule opgezet. In 2012 is de module onder begeleiding van een geestelijk verzorger van het COiL uitgevoerd met in totaal 16 wijk- en buurtbeheerders. Deze training was erop gericht in de dagelijkse praktijk van buurtbeheerders, die vaak streven naar probleemoplossing, de 'vraag achter de vraag' te ontdekken, waarin zingeving een rol kan spelen. Deze training richt zich niet op kennis en vaardigheid, maar vooral op eigen inzet, motivatie en handelingsruimte van deze professionals. De waardering van de buurtbeheerders is positief.

Ten slotte

De praktijk van het Centrum Ontmoeting in Levensvragen is een van de voorbeelden van extramurale geestelijke verzorging als een relatief nieuwe mogelijkheid tot profilering van het vak. Nieuwe kansen, maar ook nieuwe vragen. De positionering van geestelijke verzorging op het brede terrein van wonen, welzijn en zorg maakt een brugfunctie naar de zorginstellingen mogelijk, maar heeft nog geen stabiele en verankerde plek in buurt- en wijkontwikkeling. Het accent in de samenwerking verschuift van zorgprofessionals naar welzijnsorganisaties, een beweging die ook rond de huisartsenpraktijk plaatsvindt. Het opleiden en begeleiden van vrijwilligers vraagt om coachende competenties van de geestelijk verzorger en om afbakening van taken, zoals op het terrein van de palliatieve zorg reeds gebeurt. Afhankelijk van financiële middelen en van de richting waarin gemeenten en professionele organisaties een stimulerende rol spelen bij wijk- en buurtontwikkeling, zal deze vorm van extramurale geestelijke verzorging haar kansen krijgen. In dat spoor hoopt het Centrum Ontmoeting in Levensvragen zich verder te ontwikkelen.

Ren Lantman is stafid Centrum Ontmoeting in Levensvragen te Nijmegen, www.ontmoetinginlevensvragen.nl. Correspondentieadres: r.lantman@coil-net.nl

Dit artikel is tot stand gekomen in samenspraak met Kees Scheffers als initiatiefnemer en stafid, Margaret de Groot, stafid en coördinator vrijwilligersbezoek, Henk van den Berg, projectontwikkeling en Max de Coole, voorzitter bestuur.

Literatuur

- Bremer, E. (red.) (2012). *Samenlevingsopbouw rond zingeving. Streefbeeld 2012-2015*. Nijmegen: COiL.
- Eindrapportage project zingeving en wooncorporaties Talis/Portaal (2013). Nijmegen: COiL.
- Gemeente Nijmegen (2011). *WMO-beleidsplan 2012, Solidair, samen solide*.
- Groep Regionale Geestelijk Verzorger, E. Bremer (red.) (2012). *Werkdocument voor de geestelijk verzorger nieuwe stijl*. Versie september.
- Handelingen. *Tijdschrift voor praktische theologie en religiewetenschap* (2011). Jaargang 38 nr. 3, themanummer gespreksvoering in pastoraat en geestelijke verzorging.
- Hijweege, N., en W. Smeets (2012). 'De nieuwe uitdaging: functiedifferentiatie in de geestelijke verzorging', *Tijdschrift voor Geestelijke Verzorging*, nr. 68, 32-39.
- Kolm, G.J. van der (2012). 'Levensbeschouwing en FACT', *Tijdschrift voor Geestelijke Verzorging*, nr. 68, 48-52.
- Lantman, R. (2012). *Mijn verhaal doet ertoe. Zingevingsondersteuning in welzijn en zorg. Centrum Ouderen en Levensvragen te Nijmegen (2003-2011)*. Nijmegen: COiL.
- mBC (2010). *Centrum Ontmoeting in Levensvragen: Geeft zin aan en in levensgebeurtenissen*, Ernst & Young.
- Pieper, J., en W. Smeets (2011). 'Communicatie in geestelijke verzorging en pastoraat', *Handelingen*, jaargang 38 nr. 3, 5-11.
- PwC, Stichting Maat (2010). *Resultaten verkennend onderzoek effecten zingevingsondersteuning*. PricewaterhouseCoopers.
- Richtlijn spirituele zorg. Consensusdocument IKNL, juni 2010. www.pallialine.nl/spirituele-zorg.
- Reijenga-van Oord, C. (2009). *Tevredenheidsonderzoek voor de bezoeker van het Centrum Ouderen en Levensvragen*. Nijmegen: RU. Doctoraalscriptie psychogerontologie.
- VGZ (2010). *Beroepsstandaard*. http://www.vgz.nl/userfiles/files/Over_de_VGZ/beroepsstandaard.pdf
- ZZG-groep: Brief cliëntenraden d.d. 12 juli 2011. Antwoord Raad van Bestuur d.d. 27 juli 2011.